

ТЗ(4УКР)
С 71

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

1803
58
СПАДЩИНА

Скати...
ру Ену Щекутину.

Рекомендую Вамъ объявить Коллежскому
Ассессору Лобову, что я опредѣлять его
къ должности не могу; ибо онъ отъ по-
лицейск. инспектора...
ленія, Олово...
не соотвѣтъ...
Но отъ суда...
шешу...
1801 года...
Твертль...

ДНІПРОПЕТРОВСЬК

2008

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

СПАДЩИНА

ДО 85 - РІЧЧЯ
ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ
ВИПУСК 2

ДНІПРОПЕТРОВСЬК
2008

ТЗ (4УКР)
С71

ББК 63.3 (4Укр - 4Дне)

С71

УДК 930.25 (477.63)

Редактори: Н.В. Киструська, Н.Л. Юзбашева
Оригінал-макет: В.С. Логачов
Рецензент: доктор історичних наук,
професор В.В. Ченцов

С71 Спадщина: 36. статей / Державний архів Дніпропетровської області. - Вип. 2. - Дніпропетровськ, 2008. - 268 с.

ISBN 978-966-8490-40-8

Збірник присвячений 85-річчю Державного архіву Дніпропетровської області. До нього включено дослідження науковців, архівістів, краєзнавців з питань джерелознавства, архівної справи, історії місцевого краю.

Для істориків, архівістів та всіх, хто вивчає історію краю.

ББК 63.3 (4Укр - 4Дне)

С71 669446

Дніпропетровська
державна академія
будівництва і архітектури
БІБЛІОТЕКА

ISBN 978-966-8490-40-8

© Державний архів
Дніпропетровської області, 2008

© Автори статей та повідомлень, 2008

ЗМІСТ

Киструська Н.В.

*До 85-річчя Державного архіву Дніпропетровської області
(Вступ)*

ЧАСТИНА I

Болебрух А.Г.

Нові глибини джерела 13

Журба О.І.

Втрачені папери катеринославського дворянства у Державному архіві Дніпропетровської області 21

Швайба Н.І.

*Катеринославська складова спадщини
Н.Д. Полонської-Василенко 41*

Шапошникова И.И.

*История страны – в судьбах людей. Обзор личных фондов
Государственного архива Днепропетровской области 67*

Кавун М.Э.

*Материалы личного фонда М.А. Штейна (Шатрова) в
Государственном архиве Днепропетровской области:
информационные возможности для историко-биографических
и историко-краеведческих исследований Приднепровского
региона (К 100-летию со дня рождения М.А. Штейна (1908-
1985) 77*

Кулініч Г.О.

*Документи особистого фонду поета Ф.Г. Ісаєва в Архівному
відділі Дніпродзержинської міської ради 91*

ЧАСТИНА II

- Колесник А.В.**
Борис Мозолевський: скіфська симфонія..... 105
- Юзбашева Н.Л.**
Колонія Ямбург: становлення і розвиток (1793 г. – перша четверть ХІХ в.)..... 117
- Мирончук В.Д.**
Будівництво Катерининської (Криворізької) залізниці..... 133
- Безносова О.В.**
Релігійна життя Катеринославської губернії очима офіцерів губернського жандармського управління (1884-1916)..... 147
- Шпаковська Т.А.**
Архівна розвідка про дату заснування Дніпропетровської філармонії..... 161
- Касьянов О.В.**
Предпосылки массовой коллективизации и раскулачивания на Днепропетровщине в конце 1920-х – начале 1930-х годов (По материалам совещания партийно-хозяйственного актива Днепропетровского округа 6 сентября 1929 года с участием А.И. Микояна)..... 171
- Лойк В.І.**
Дніпропетровська промколонія..... 191
- Чабан М.П.**
Доля священика-патріота. Листи з Котласа Миколи Петрова, єдина провина якого була в любові до України...... 205
- Клец В.К.**
Документи Государственного архива Днепропетровской области как источник по истории немцев и меннонитов Украины..... 233
- Джусов А.Б.**
О памятнике запорожской казацкой деревянной архитектуры..... 257

Т.А. Шпаковська

*Архівна розвідка
про дату заснування
Дніпропетровської філармонії*

Щовечора у Дніпропетровську спалахує безліччю яскравих вогників сценічний простір у театрах і концертних залах. Саме у тому сяйві рампи народжується такий необхідний, глибокий, змістовний і завжди новий (скільки б він не продовжувався) діалог глядачів, слухачів і Мистецтва.

Це діалог – натхнення сцени і захоплення ним зали. Це діалог, у якому душі акторів-творців зливаються з душами глядачів, теж своєрідних творців. Їх діалог, в якому широко відкриваються очі і серця, щоб разом спіймати, схопити оту мить таїни. Ця таїна зветься Творчістю.

Творчість – нескінченний, захоплюючий шлях пошуків, де таланти народжуються, розвиваються, а іноді трагічно, не знаходячи свого місця, згасають. Але творчий вогник не зникає ніколи, ні за яких тяжких і складних обставин. Його чарівна сила-міць переходить, переливається у нові таланти, нові відкриття, нові осягання.

Свої пошуки розгадки таїни Творчості, свій діалог зі слухачами Дніпропетровська філармонія, її різножанрові колективи ведуть на протязі семидесяти років. А передумов для відкриття (у 1936 році) та успішної роботи у Дніпропетровську нового музичного закладу культури можна нарахувати безліч. Вони (передумови) були як історичні, об'єктивні, так і суб'єктивні, де зіркі, доля, музичні місцеві традиції і, безумовно, яскраві особистості відігравали велику роль.

Першою історично об'єктивною передумовою виникнення філармоній в Україні можна вважати нашу співучу рідну мову. Її часто називають солов'їною. І вона створила ще одну історичну об'єктивну передумову, яка полягає, як тепер модно говорити, у нашій ментальності. Лірична народна пісня, бандура – це не просто типові аксесуари українського існування, а, здається, вони є символами національного характеру. На Україні співали, грали всюди і завжди. Наша земля народила і подарувала світу безліч славетних співаків, відомих, знамих, талановитих.

Тому ж зовсім не дивно, що у 1863 році, затамувавши подих, аристократична зала Імператорського Маріїнського театру, виблискуючи діамантами на плечах світських красунь і яскравим світлом люстр, слухала великого українського співака, актора і композитора Семена Степановича Гулака-Артемовського. У свій бенефіс він вперше виконав рідною українською мовою у Петербурзі оперу «Запорожець за Дунаєм». І цей твір, в якому відображено волелюбність українського народу, художні образи правдиві і щирі, а музика побудована на пісенному фольклорі, мав безперечний успіх.

Зі сцени зимового Петербургу XIX століття по-

трапляємо до сонячної Італії у Міланський театр Ла Скала. Тут вже у ХХ столітті на концертах під час стажування чудовий український співак Анатолій Солов'яненко поруч з італійськими піснями співав українську народну пісню «Дивлюсь я на небо» і теж мав визнання італійської публіки. Повернувшись додому, А. Солов'яненко з успіхом виконував партію Андрія в опері «Запорожець за Дунаєм». А роль Карася на сцені Київського театру опери та балету виконував наш земляк, блискучий актор і співак Іван Паторжинський. Неодноразово ці співаки, кращі представники української вокальної школи, виступали і в нашому місті. Воно за відомостями довідникових та архівних матеріалів, а також публікацій періодичної преси ХІХ – ХХ століть мало різнобарвні музичні традиції.

Так у **1877 році** у Катеринославі була організована Спілка прихильників музики, співу і драматичного мистецтва. Існувала майже 20 років;

18 червня 1878 року приїздив у наше місто засновник української класичної музики композитор М.В. Лисенко;

у січні 1897 року відкрито відділення «Імператорської Російської музичної спілки»;

1 липня 1902 року зі своїм хором виступав М.В. Лисенко;

10 серпня 1902 року у Міському саду пройшов концерт струнного оркестру Б.М. Соколовського-Чигиринського, нашого земляка, який успішно закінчив Петербурзьку консерваторію;

1 листопада 1902 року у залі Англійського клубу Катеринославським відділенням «Імператорської Російської музичної спілки» було організовано квартетний вечір за участю видатного композитора, піаніста і диригента С. Аренського;

9 травня 1903 року у Зимовому театрі відбувся концерт видатного співака Ф.І. Шаляпіна за участю піаніста і композитора О.М. Корецького;

24 травня 1909 року у Зимовому театрі композитором В.Н. Гартенвельде було проведено концерт, у якому виконувались пісні, які композитор записав у тюрмах Сибіру. Ці пісні виконувались артистами московської опери, одягненими у костюми арештантів;

17 березня 1910 року відбувся концерт Л.В. Собінова, який викликав великий інтерес слухачів;

12 вересня 1910 року другий приїзд Ф.І. Шаляпіна у наше місто.

12 жовтня 1911 року в Англійському клубі виступав композитор і піаніст О.М. Скрябін;

7 листопада 1911 року концерт видатного композитора, диригента і піаніста С.В. Рахманінова, який проходив у приміщенні скетінг-ринга;

16 березня 1913 року відбулось відкриття концертної зали при Англійському клубі. У пам'ять про цю подію на фронтоні будівлі до дати заснування клубу «1838» було додано дату «1913»;

28 жовтня 1913 року другий приїзд С.В. Рахманінова. Концерт відбувся з аншлагом, гучними оплесками у залі Клубу громадських зібрань (сьогодні Дніпропетровська філармонія);

У XIX столітті і на початку XX музичне життя нашого міста не обмежувалось тільки концертами знаменитих гастролерів. Хоча, треба відмітити, що їх візити були частими і цікавими. Але під час відсутності гостей мешканці Катеринослава, як відмічають у своїй книзі «Пам'ять історії» краєзнавці А.Ф. Стародубов, В.В. Самодрига і С.С. Іванов, не розлучалися з музикою. У згаданій книзі написано: «На той час (у кінці XIX століття) у Катеринославі проживали: українці, росіяни, білоруси, поляки, євреї, серби, караїми,

німці, татари. Тому у місті окрім православних церков і жіночого монастиря були: костел, кірха, мечеть, синагоги, караїмська кенаса, старообрядницька церква і кілька молитовних домів.

Всі ці культові споруди і служби у якійсь мірі задовольняли духовні і естетичні потреби населення. Цьому сприяли і окремі заходи. У неділю вечорами у деяких храмах проводились «духовні концерти». Виконувались твори видатних композиторів: П. Чайковського, С. Рахманінова, Д. Бортнянського, О. Архангельського та інших. Запрошувались кращі регенти. У кладовищенській церкві у хорі співав тоді ще зовсім молодий, у майбутньому відомий вокаліст, народний артист СРСР І.С. Паторжинський, який на протязі свого творчого життя активно слідував, підтримував численні музичні заходи рідного січеславського краю.

У Римсько-католицькому костьолі чудово виконувались на органі класичні твори І.С. Баха, Л. Бетховена, Г. Генделя. У головній міській синагозі співав високопрофесійний хор, який привертав увагу багатьох слухачів»¹.

Ці свідчення істориків і краєзнавців говорять про те, що, дійсно, музичні традиції у біографії нашого міста мають свою багату, красиву, сповнену яскравими подіями сторінку, яка писалась і пишеться багатьма поколіннями дніпропетровців.

Фрагменти культурної панорами губернського центру створювались численними відомими діячами мистецтва, представниками різних шкіл і жанрів. Треба підкреслити, що наші земляки у кінці XIX і на початку XX століття перебували у фарватері значних подій українського музичного життя. У Катеринославі двічі приймали у своєму місті (1878р., 1902р.) Миколу Вітальовича Лисенка.

Діяльність М.В. Лисенка знаходила щирий відгук в серцях катеринославців. Його музичні твори неодноразово звучали у численних міських концертах. А сольний виступ композитора (1878р.) і концерт, створеного ним хору (1902р.) сприймались у Катеринославі з особливим великим успіхом, перетворюючись на справжній тріумф українського музичного мистецтва.

Сьогодні будь-який шанувальник музичного мистецтва знає, що кожного вечора він, пройшовши по проспекту імені К. Маркса і завернувши на вулицю імені В. Леніна № 6, побачить на фасаді одної з оригінальніших споруд міста яскраво висвітлене слово «Філармонія». У перекладі з латинської воно означає любов плюс гармонія.

Але щоб ця щовечірня зустріч відбулась, Дніпропетровська філармонія пройшла довгий і незвичайний шлях. Її можна порівняти з феніксом, який завжди відроджується. Для когось може здатись, що цей загадковий фенікс зник, що його хтось закрит, зачинив десь. Але це тільки здається. А на справді він блукає по різних будинках і адресах. Але несе свою гармонію, дарує всім і надихає всіх. Незважаючи на те, що перегони на його шляху бувають дуже і дуже різними з багатьма невідомими, або відомими не до кінця. І треба розплутати цю, майже, детективну історію надзвичайно цікавої творчої біографії.

Це бажання дошукатись істини було викликано суперечливими відомостями, які давали численні довідники, публікації різних років у пресі, а також свідчення краєзнавців, істориків і корінних мешканців міста.

Досить звернутись до трьох путівників по Дніпропетровську, аби дізнатись, що:

- Обласна філармонія створена в Дніпропетровську в середині 20-х років²;

- Областная филармония создана в городе ещё в первые годы Советской власти³;
- Днепропетровская областная филармония создана в январе 1936 года⁴;

Отримавши ці суперечливі відомості, ми звертаємось у пошуках істини до історичних документів, які зберігаються у Державному архіві Дніпропетровської області. А саме, переглянувши архівні документи Обласного відділу у справах мистецтв Виконкому Дніпропетровської обласної Ради депутатів трудящих ми читаємо у пояснювальній записці до звіту, що Дніпропетровська філармонія у 1951 році нараховує 24 роки свого існування⁵. Робимо елементарні математичні дії, 1951 мінус 24 роки виходить 1927 р. Здається, у нас є зафіксована дата заснування філармонії 1927 рік. Але, читаючи згаданий звіт далі, знаходимо, що Дніпропетровська філармонія заснована у 1944 році. Цей звіт підписано директором філармонії Торчишником та головним бухгалтером Волобуєвою⁶.

Наш детектив набирає обертів. Знову пошуки архівних документів. Завдяки дбайливій увазі наукових співробітників обласного архіву надається велика кількість папок з документами справ Дніпропетровського Обкому КП(б)У.

Так, читаючи архівні документи 1935 року, знаходимо доповідну записку Е.М. Соколова директору Дніпропетровського ОБЛТЕАТРРЕСТУ тов. Кагану «Про організацію Дніпропетровської Державної Обласної Естради і філармонії»⁷ і Положення про Дніпропетровську обласну державну філармонію⁸.

Е.М. Соколов розгорнув широку панораму музично-концертної діяльності у Дніпропетровську і області, яку буде проводить державна філармонія. У першому виробничому плані він, як директор но-

вого закладу, намічав провести 2400 різнопланових концертів. Їх діапазон був дуже широким – естрада, класична музика, виступи для дітей. Організація чотирьох філіалів: у Кривому Розі, Запоріжжі, Каменському та Бердянську.

У 1936 році наказом ОБЛТЕАТРРЕСТу за підписом Кагана після постанови Облвиконкому Дніпропетровська державна обласна естрада і філармонія розпочала свою діяльність. Ця назва зберігалась до середини 50-х років ХХ століття. А потім слово «Естрада» зникло з афіш Дніпропетровської обласної філармонії. Це було логічно, тому що естрадний репертуар філармонії, як один з рівноправних напрямків її роботи не потребував окремого наголошення. Архівні дослідження дають підставу для закінчення нашого детективу. Є протоколи, стенограми за підписом і печаткою про відкриття у Дніпропетровську філармонії. Але раптом наш детектив набрав нового цікавого оберту.

З архівних матеріалів та відгуків преси середини 30-х років минулого століття ми довідались, що відкриття філармонії відбулось у січні 1936 року. Першим концертом був виступ відомої оперної співачки, солістки Великого театру Оксани Держинської. Початок роботи був вдалим.

Продовжуючи такий напрям роботи Е.М. Соколов з дозволу ОБЛТЕАТРРЕСТу і з виданою йому грошевою довіреністю, виїздив у Москву і Ленінград, де запрошував на концерти кращих виконавців і популярних співаків. З великої кількості документів про роботу Культосвітнього відділу Обкому КП(б)У в 1936 році вдалося розшукати Витяг з протоколу закритих партійних зборів партгрупи філармонії і естради від 8 травня 1936 року, підписаний парторгом І. Андрійко та довідку «Про стан роботи Дніпро-

петровської філармонії і естради», яку підготував Культосвітній відділ Обкому КП(б)У після перевірки звернення партійної організації⁹.

Ознайомившись з вельми цікавими подіями творчого життя філармонії, які описані у вищезгаданих історичних документах, відкинувши всі типові для того часу зовнішні мовні та ідеологічні прикмети, можна було зробити кілька незалежних спостережень. Так, звичайно, у першому концертному сезоні виникло безліч непередбачених ситуацій. Їх оцінка учасниками подій трактувалась по-різному. Виходячи з протоколу партійних зборів, можна подумати, що Е.М.Соколов такий собі Остап Бендер, який авантюрно, не враховуючи думки творчих працівників і артистів Дніпропетровської філармонії, поїхав до Москви і Ленінграду, запросив купу столичних знаменитостей. Вони дають концерти у Зеленому театрі (парк імені Чкалова), театрі Естради (парк імені Хатаєвича) та інших сценічних майданчиках і забирають усі гонорари. А зовсім безвідповідальний директор Е.М.Соколов платить гастролерам, а своїх артистів залишає без роботи і коштів.

Але, як свідчить довідка про роботу філармонії, то у цієї складної ситуації є ще один бік. Невгамовний і енергійний директор мав доручення і грошову довіреність ОБЛТЕАТРТРЕСТу за підписом його керівника Кагана на запрошення столичних гастролерів, які повинні працювати паралельно з місцевими артистами. Але Дніпропетровська філармонія, не маючи свого приміщення, була змушена орендувати частіше всього театральні приміщення, а також клуби у різних районах міста для своїх виступів.

Пункт 5 довідки 1936 року ми цитуємо повністю: «Считая совершенно неправильным, что за предоставление театральных помещений под концерты, дирек-

тора театров взимают очень высокие цены, – предложить т. Булгакову (начальнику відділу мистецтв. – Т.Ш.) предоставлять Облфилармонии театральные помещения по себестоимости в твердо регламентированные дни. В соответствии с этим произвести необходимые расчёты и возместить Областной филармонии излишне полученные театрами от неё суммы»¹⁰.

Після виконання всіх семи пунктів організаційних заходів життя філармонії поліпшилось. Е.М.Соколов повернув довіреність ОБЛТЕАТРТРЕСТу, але діяльність філармонії все ж таки проходила під його керівництвом і розвивалась у двох головних напрямках: запрошені гастролери і власні місцеві виконавці, естрада, популярна музика і висока класика.

Тут наш детектив з розшуками архівних документів про заснування філармонії може на деякий час зупинитись. Але несподіванок, відкриттів, нових пошуків на шляху Дніпропетровської філармонії буде ще дуже і дуже багато.

¹ Стародубов А.Ф. Пам'ять історії / Стародубов А.Ф., Самодрига В.В., Іванов С.С. – Д.: Дніпро-VAL, 2001. – С.50.

² Дніпропетровськ: Довідник-путівник / Ред. Д.Демерджи, М.Штейн. – Д.: Дніпропетровське книжкове вид-во, 1959. – С.157.

³ Ватченко А.Ф. Дніпропетровськ: Довідник-путівник / Ватченко А.Ф., Шевченко Г.И. – Д.: Промінь, 1979. – С.130.

⁴ Белич В.Я. Днепропетровск: Путеводитель-справочник / Белич В.Я., Сумина З.Г. – Д.: Промінь, 1985. – С.120.

⁵ ДАДО, ф.4361, оп.2, спр.31, арк.2.

⁶ ДАДО, ф.4361, оп.2, спр.31, арк.134.

⁷ ДАДО, ф.19, оп.1, спр.1825, арк.42, 43.

⁸ ДАДО, ф.19, оп.1, спр.1825, арк.44, 45.

⁹ ДАДО, ф.19, оп.2, спр.413, арк.63-67.

¹⁰ ДАДО, ф.19, оп.2, спр.413, арк.62.